

مشکلات سلامت در آزادگان

بتول موسوی^{۱*}، سیما کربلایی اسماعیلی^۲، زهره گنج پرور^۳، علی خاجی^۴، محمدرضا سروش^۵، رضا امینی^۵

^۱متخصص پزشکی اجتماعی، پژوهشکده مهندسی و علوم پزشکی جانبازان، پژوهشگر، پژوهشکده مهندسی و علوم پزشکی جانبازان، ^۲پزشک عمومی، پژوهشگر، پژوهشکده مهندسی و علوم پزشکی جانبازان، ^۳پزشک عمومی، پژوهشگر، پژوهشکده مهندسی و علوم پزشکی جانبازان، ^۴پزشک عمومی، پژوهشگر، مرکز تحقیقات تروما و جراحی سینا، بیمارستان سینا، ^۵پزشک عمومی، پژوهشگر، پژوهشکده مهندسی و علوم پزشکی جانبازان

*نویسنده پاسخگو و محل انجام پژوهش: پژوهشکده مهندسی و علوم پزشکی جانبازان، خیابان وحید دستگردی، خیابان فرید افشار، نبش بلوار آرش، ساختمان کوثر، طبقه پنجم، پلاک ۱۶، تلفن: ۰۲۱۲۳۹۹۲۲۸۷. Email: bmousavi@jmerc.ac.ir

چکیده

مقدمه: حدود ۴۰۰۰۰ نفر از ایرانیان در طول ۸ جنگ عراق - ایران به اسارت گرفته شدند. وضعیت محیط فیزیکی و شرایط نامطلوب زندان‌ها و طول مدت اسارت با بروز مشکلات فیزیکی و روانی در اسیران جنگی همراه بوده است. هدف از انجام این مطالعه تعیین و الویت‌بندی مشکلات سلامت آزادگان بود.

مواد و روش‌ها: این مطالعه از نوع کیفی (Qualitative study) و به صورت مصاحبه گروهی (Focus group discussion) انجام شد. ده نفر از آزادگانی که سابقه اسارت داشته و با مشکلات سلامت آشنایی بیشتری داشتند و دارای تحصیلات در رشته پزشکی و روانشناسی بودند انتخاب شدند. این بررسی در هفت جلسه برگزار شد. اعضای گروه مشکلات مهم پیش روی آزادگان در زمینه سلامت را به صورت بارش افکار بیان کردند. سپس مشکلات بیان شده دسته‌بندی و خلاصه شدند. اعضای گروه به لیست مشکلات بر اساس شاخص‌های الویت‌بندی بین ۱ تا ۱۰ امتیاز دادند. جهت تعیین مهمترین مشکل سلامت آزادگان، امتیازات داده شده به هر مشکل توسط شرکت‌کنندگان در تمامی فرم‌ها با هم جمع شده و بالاترین امتیاز به منزله مهمترین مشکل سلامت آزادگان در نظر گرفته شد.

یافته‌ها: میانگین سنی افراد گروه مورد مطالعه ۴۵.۵ سال با طیف سنی ۴۱ تا ۵۷ بود. کمترین مدت اسارت ۳۰ ماه و بیشترین مدت اسارت ۱۰۰ ماه بود. مهمترین مشکلات سلامت آزادگان که از بالاترین امتیاز برخوردار بودند به ترتیب شامل: اختلال افسردگی پس از سانحه، یوسیدگی دندان، افسردگی، اضطراب و بیماری‌های استخوان و مفاصل بود. نتیجه‌گیری: نتایج این پژوهش نشان داد که مشکلات روانپزشکی و دهان و دندان از مهمترین مشکلات سلامت از نظر گروه شرکت‌کننده در مطالعه بوده است. به منظور تأیید یافته‌های این پژوهش ضروری است مطالعه‌ای کمی با حجم نمونه بالا طراحی و اجرا شود تا نوع و شدت مشکلات سلامت آزادگان به طور دقیق بررسی و در صورت نیاز برنامه‌ریزی‌های لازم اتخاذ شود.

کلید واژه: آزادگان، مشکلات سلامت، بحث متمرکز گروهی.

تاریخ دریافت: ۸۹/۱/۲۰

تاریخ پذیرش: ۸۹/۴/۱۱

مقدمه

آن با انجام مداخلات مناسب قابل درمان و یا پیشگیری است و از آنجا که مطالعات محدودی (۲۷ و ۲۴ و ۱۵ و ۱۴ و ۵) در این خصوص انجام شده این مطالعه کیفی می‌تواند الویت‌های پژوهش و نیازهای سلامت آزادگان را مشخص نماید.

مواد و روش‌ها

این مطالعه از نوع کیفی^{II} و به صورت مصاحبه گروهی^{III} انجام شد. حداقل دوره اسارت در اردوگاه‌های عراقی دو سال بوده است (۴). به منظور انجام این مطالعه و با استفاده از روش دلفی ده نفر (۲۸) از آزادگانی در زمان مطالعه دارای تحصیلات مرتبط با پزشکی شامل: پزشک عمومی، دندان پزشکی و روان‌شناسی بودند، از لیست آزادگان از بنیاد شهید و امور ایثارگران استخراج و به مطالعه دعوت شدند. انتخاب این افراد به دو دلیل داشتن آشنایی علمی از بیماری‌ها و دوم سابقه حضور در اردوگاه‌های عراقی و آگاهی از مشکلات سلامت دوره اسارت بود. شش نفر از اعضای گروه پزشک، دو نفر دندان‌پزشک و دو نفر دارای مدرک لیسانس روانشناسی بالینی بودند. تمایل به همکاری آزاده پیش از ورود به طرح اخذ شد.

تمام اعضای منتخب در جلسه معارفه شرکت نمودند این مطالعه در هفت جلسه بحث گروهی متمرکز انجام شد. هر جلسه به طور متوسط بین ۶۰ تا ۹۰ دقیقه به طول می‌انجامید. جلسات توسط دو پزشک محقق که با مشکلات سلامت آزادگان آشنایی داشتند، هدایت می‌شد. همچنین مطالب اصلی و مهم هر جلسه توسط پزشک یادداشت می‌شد. تاریخ برگزاری هر جلسه به اعضای گروه یک هفته قبل از انجام آن یادآوری می‌شد. موضوع جلسه اول، معرفی اعضای گروه به یکدیگر و بیان اهداف مطالعه بود. نحوه انجام مطالعه، بحث گروهی تشریح و روش انجام -روش دلفی- به‌طور کامل برای اعضای گروه بیان شد (۲۸). جلسه اول بحث گروهی در پژوهشکده مهندسی و علوم پزشکی جانبازان تشکیل شد اما جهت سهولت رفت و آمد اعضای شرکت‌کننده، سایر جلسات در مؤسسه فرهنگی آزادگان در اتاق کنفرانسی که نور و تهویه کافی داشت، ادامه یافت.

در جلسه دوم و سوم اعضای گروه، مشکلات سلامت آزادگان را به‌صورت بارش افکار بیان کردند. در جلسه سوم

اسارت یکی از پیامدهای وقوع جنگ است. در جنگ هشت ساله عراق و ایران حدود ۴۰۰۰۰ نفر از ایرانیان توسط نیروهای عراقی اسیر شدند (۱). هرچند طبق مقررات و معاهدات ژنو هر عملی از طرف دولت بازداشت‌کننده که موجب به‌خطرافتادن سلامت جسمی فرد اسیر می‌شود ممنوع شناخته شده است (۲) اما گزارش‌های هیئت تحقیق سازمان ملل در سال‌های ۱۹۸۵ و ۱۹۸۸ نشان داد که دولت عراق با بی‌توجهی به این مقررات به نقض آن پرداخته و اسیران جنگی ایرانی را در طول دوره اسارت به صورت‌های مختلف مورد آزار و اذیت قرار داده است (۳). برخی از اسرای جنگی ایرانی در زمان اسارت بر اثر بیماری‌هایی مانند اسهال، عفونت خونی و مننژیت و یا در اثر مجروحیت‌هایی که در طول جنگ داشتند، به شهادت رسیدند (۴). نتایج مطالعات نشان داده‌اند که بیماری‌های روانی و جسمی در اسیران جنگی شیوع بیشتری دارد (۷-۵). شیوع بالاتر اختلالات اضطرابی، اختلالات دوقطبی، اختلال پانیک و فوبیای اجتماعی، اختلال خلقی، افسردگی و بیماری اختلال افسردگی پس از سانحه^I در اسرای جنگی در مقایسه با افراد عادی جامعه در یافته‌های مطالعات خارجی (۱۳-۶) و داخلی (۱۴ و ۱۵) بدست آمده است. شیوع PTSD در اسرای جنگی آمار خطر ابتلا به بیماری‌های قلبی مانند فشار خون و سکتته‌های قلبی را در بین آن‌ها افزایش داده است (۱۶ و ۶). شروع علائم بیماری‌های نورولوژیکی، مانند نوروپاتی محیطی، آتروفی اپتیک و کری حسی نیز در اسیران جنگی شیوع بیشتری دارد به دوران اسارت برمی‌گردد (۱۷ و ۸).

از سایر بیماری‌های شایع در میان اسرای جنگی می‌توان به بیماری‌های لته و دندان اشاره نمود (۲۰-۱۶ و ۱۴). همچنین عفونت‌های دستگاه تنفسی فوقانی، عفونت‌های اداری، سردرد (۱۶) زخم معده و گاستریت، هپاتیت ب (۱۴ و ۱۳)، نابینایی در اثر سوءتغذیه (۲۱ و ۵)، بیماری‌های قلبی (۷)، بیماری‌های پوست (۲۴-۲۲) مشکلات شنوایی (۲۶ و ۲۵) در اسرای جنگی بیشتر گزارش شده است.

مشکلات سلامت در این گروه با توجه به افزایش سن از مسائل مهم در برنامه‌ریزی مراقبت‌های بهداشتی و درمانی برای این گروه می‌باشد. گذشت زمان طولانی از زمان اسارت (حدوداً بیست سال) (۱۵) و عوارض مزمن ناشی از

^{II} Qualitative study^{III} Focus group discussion^I PTSD (Post Traumatic Stress Disorder)

یافته‌ها

میانگین سنی افراد گروه مورد مطالعه ۴۵.۵ سال و با طیف سنی ۴۱ تا ۵۷ بود. تمام افراد شرکت‌کننده در زمان مطالعه متأهل بودند. میانگین مدت اسارت در اعضای شرکت‌کننده ۷۹.۸ سال بود. کمترین مدت اسارت ۳۰ ماه و بیشترین مدت اسارت ۱۰۰ ماه بود.

در جلسه سوم مشکلاتی که از سوی شرکت‌کنندگان به عنوان مهمترین مشکلات سلامت عنوان شده بود دسته‌بندی شد و پس از مشورت با اعضا دو مشکل سلامت دیگر (هیپاتیت و کمر درد) به لیست اضافه شد و در نهایت بیست مشکل به شرح ذیل به عنوان مشکلات سلامت آزادگان انتخاب شدند:

سکته‌قلبی، فشارخون، PTSD، اضطراب، افسردگی، رفتار ناسازگار، پرخاشگری و خشونت، اعتیاد، سندرم روده تحریک‌پذیر^۱، گاستریت، پپتیک‌اولسر، هموروئید، پوسیدگی دندان، ناباروری، بیماری‌های پوستی، بیماری‌های استخوان و مفاصل، اختلال بینایی، اختلال شنوایی، هیپاتیت و کمر درد.

جمع نمرات گروه در هر مشکل نشان‌داد که PTSD، پوسیدگی دندان، افسردگی، اضطراب و بیماری‌های استخوان و مفاصل با داشتن بالاترین امتیاز از مهمترین مشکلات سلامت عنوان شده از سوی آزادگان شرکت‌کننده در مطالعه بود. امتیازدهی به مشکلات سلامت آزادگان در جدول ۱ به نمایش در آمده‌است. در این جلسه علاوه بر مشکلات سلامت مشکلات اجتماعی نیز بیان شد که از آن جمله می‌توان به مشکلات آزادگان در تعامل با خانواده و اجتماع پس از دوره‌ی اسارت نام برد.

بحث و نتیجه‌گیری

مهمترین مشکلات به‌دست‌آمده از نتایج این مطالعه در زمینه سلامت آزادگان PTSD، پوسیدگی دندان، افسردگی و اضطراب بود. نتایج مطالعات داخلی و خارجی نشان دادند که اسرای جنگی نسبت به افراد عادی جامعه بیشتر دچار اختلالات جسمی و روانی شده‌اند. (۲۴ و ۱۹-۷ و ۳-۵) PTSD از جمله مهمترین مشکلات سلامت عنوان شده از سوی اعضای گروه بود. مطالعات انجام‌شده بر روی اسرای جنگ جهانی دوم، نیز PTSD به عنوان یک مشکل اصلی سلامت شناخته شده است. (۳۲-۲۹ و ۱۱ و ۱۰) مطالعاتی که

مشکلات بیان‌شده دسته‌بندی و توسط همکاران طرح خلاصه‌شد. عناوین خلاصه‌شده در جلسه چهارم به‌صورت کتبی در اختیار هر یک از اعضا قرار گرفته و در ادامه جهت الویت‌بندی مشکلات، شاخص‌های الویت‌بندی انتخاب و وزن‌دهی شدند. شاخص‌های الویت‌بندی‌های انتخاب‌شده برای هر مشکل شامل: قابلیت برنامه‌ریزی برای مشکل (امکان برنامه‌ریزی)، اثربخشی برنامه (مؤثر بودن برنامه‌ها و هزینه‌های در نظر گرفته‌شده)، طول مدت مداخله مورد نیاز برای انجام مداخله (بلند یا کوتاه مدت بودن زمان مداخله)، فوریت مداخله (سرعت انجام مداخله)، آسیب اجتماعی ناشی از مشکل (تأثیر مشکل بر جنبه‌های مختلف زندگی اجتماعی)، شدت مشکل، وسعت مشکل (گستره مشکل) و تأثیر بر سلامت (ایجاد اختلال در وضعیت سلامت) بودند. به معیارهای الویت‌بندی براساس منابع موجود و با استفاده از نظرات آزادگان شرکت‌کننده بین ۱ تا ۱۰ امتیاز داده‌شد. (۲۸) طیف نمرات داده‌شده به معیارهای الویت‌بندی بین ۱۰-۳ بود. تفاوت امتیاز داده‌شده به شاخص‌های الویت‌بندی: طول مدت مداخله، فوریت مداخله، آسیب اجتماعی و وسعت مشکل زیاد بود. این شاخص‌ها مورد نقد قرار گرفت و مجدداً امتیازدهی شد. در مرحله بعد، میانگین امتیازات داده شده به شاخص‌های الویت‌بندی به عنوان وزن هر شاخص لحاظ شد. میانگین نمره الویت‌بندی برای شاخص‌های قابلیت برنامه‌ریزی، فوریت مداخله و تأثیر بر سلامت عدد ۹، اثربخشی برنامه، وسعت مشکل عدد ۸ و برای طول مدت مداخله، آسیب اجتماعی و شدت مشکل عدد ۷ به دست‌آمد.

در جلسات پنجم الی هفتم اعضای گروه به لیست مشکلات بر اساس شاخص‌های الویت‌بندی بین ۱ تا ۱۰ امتیاز داده و در مواردی که تفاوت امتیاز داده‌شده برای هر مشکل بین اعضای گروه بیش از ۵ نمره بود، موضوع به بحث گذاشته‌شده و در نهایت پس از ارائه دلایل توسط اعضای شرکت‌کننده به موارد مورد نظر مجدداً امتیاز داده‌شد. از جلسه پنجم دو نفر و از جلسه شش یک نفر از همکاران طرح به دلیل مشکلات فردی در جلسات حضور نیافتند. برای به‌دست‌آوردن امتیاز کلی هر مشکل امتیازات به‌دست‌آمده در وزن شاخص الویت‌بندی ضرب شد. جهت تعیین مهمترین مشکلات سلامت آزادگان، امتیازات به دست‌آمده در هر مشکل با در نظر گرفتن وزن شاخص‌ها در تمامی فرم‌ها با هم جمع شده و بالاترین امتیاز به منزله مهمترین مشکل سلامت آزادگان در نظر گرفته‌شد.

^۱ Irritable bowel syndrome (IBS)

در دوران اسارت که باعث واردشدن وزن زیاد بر روی مفاصل ناحیه کمر می‌شد، زدن ضربه‌های شدید بر روی مفاصل اصلی بدن مانند کمر و زانوها به عنوان نوعی شکنجه، عدم استفاده از نور طبیعی، سؤتغذیه و نداشتن فعالیت فیزیکی مناسب در دوران اسارت، و فضای ناکافی برای خواب از مهمترین علل ابتلا به بیماری‌های استخوان و مفاصل به شمار می‌آید که لزوم رسیدگی به‌وسیله درمان‌های دارویی، فیزیوتراپی و در صورت لزوم جراحی را خاطر نشان می‌کند (۳۴ و ۲۴ و ۴).

سندرم روده تحریک‌پذیر و گاستریت یکی دیگر از مشکلات بیان شده توسط اعضای شرکت‌کننده بود. سندرم روده تحریک‌پذیر نیز یک نوع بیماری گوارشی است که عمدتاً با تغییرات روده‌ای و بدون اختلال ساختاری در ارتباط است. البته تشخیص این بیماری جز با ارزیابی‌های دقیق داخلی و انجام معاینات بالینی و تست‌های دقیق امکان‌پذیر نمی‌باشد (۳۶ و ۳۵). بیماری‌های دستگاه گوارش از جمله مشکلات اسرای جنگی در زمان اسارت و پس از آن می‌باشد (۳۷ و ۳۴).

در بحث متمرکز گروهی هیپاتیت هشتمین مشکل سلامت بود. هیپاتیت از جمله بیماری‌هایی است که در اسراء پس از بازگشت مورد بررسی قرار می‌گیرد. به‌علت استفاده از وسایل جراحی غیربهداشتی، سوزن‌های مشترک و انتقال و تزریق خون‌های آلوده احتمال ابتلا به هیپاتیت در این گروه بسیار بالا است (۳۹ و ۳۸).

مشکل تعامل فرد آزاده با خانواده و جامعه نیز از مشکلات عنوان شده توسط اعضا بود. عدم‌پذیرش توسط خانواده و عدم‌توانایی تطابق با اجتماع از مسایل مهم دوران پس از اسارت به شمار می‌آید و نیازمند یک مطالعه جامع است. رسیدگی به این جنبه از مشکلات در کنار موضوع سلامت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. کیفیت زندگی اسرا پس از جنگ تحت تاثیر عوامل قبل از اسارت و پس از آن و همچنین وجود بیماری‌های جسمی و روانی ناشی از سختی‌های دوران اسارت و بازگشت به جامعه و تغییر شرایط زندگی (۴۰) توجه بیشتر به ارتقاء سلامت در این گروه را خاطر نشان می‌کند.

نتایج حاصل از این طرح با استفاده از روش دلفی به دست‌آمده‌است. از معایب روش دلفی این است که اطلاعات به‌دست‌آمده از آن ممکن است نتواند الگوی واقعی شیوع بیماری‌ها را بصورت دقیق نشان دهد (۲۸) بنابراین امکان تعمیم‌پذیری کامل به کل جامعه را نیز

بر روی سلامت آزادگان کشور انجام شده‌است نیز نشان‌داد که PTSD بالاترین آمار بیماری‌های اعصاب و روان را در بین این گروه دارد هرچند شیوع کمتری نسبت به مطالعات خارجی داشت (۱۵ و ۶). از آنجایی که این بیماری مزمن منجر به اختلال در زندگی روزمره شده و خانواده فرد مبتلا را نیز تحت‌تأثیر مستقیم قرار می‌دهد، رسیدگی به این مساله بسیار حائز اهمیت می‌باشد. چنان‌چه برخی مطالعات نشان داده‌اند که ریسک ابتلا به بیماری‌های قلبی و فشارخون در اسرای جنگی مبتلا به PTSD بیشتر است (۱۶ و ۶) که این مساله نیز باید در تحقیقات بعدی مدنظر باشد.

مطالعه انجام‌شده بر روی ۳۱۱ سرباز جنگ ویتنام نیز بیانگر وجود اختلالات روانی بسیار در این گروه منجمله افسردگی ماژور، اختلالات دو قطبی، اختلالات اضطرابی و پانیک بود (۱۷). افسردگی از دیگر مشکلاتی بود که در بحث گروهی به عنوان یکی از مشکلات سلامت مطرح شد. شرایط نامساعد زمان اسارت مانند دوری از خانواده، وجود ناتوانی‌های تحمیل‌شده از جنگ، شرایط فیزیکی و روحی نامناسب زمان اسارت، شکنجه، نداشتن امکانات تفریح و فعالیت فیزیکی و ترس از بازگشت به جامعه از مشکلات شایع افسردگی می‌باشند (۲۱). اضطراب از دیگر مشکلاتی بود که در بحث گروهی به آن اشاره شد. در مطالعه‌ای نشان‌داده شد که افسردگی و اضطراب جزء بیشترین مشکلات روانپزشکی در بین اسرای جنگی است (۳۳). بررسی‌های دقیق روانپزشکی و درمان جدی می‌تواند از تبعات فردی، خانوادگی و اجتماعی آن بکاهد.

پوسیدگی دندان به دلیل عدم‌توانایی در رعایت بهداشت دهان و دندان، ترومای دندانی به علت شکنجه‌های ناحیه فک و صورت و کشیدگی و پرکردن دندان در شرایط غیربهداشتی از مشکلات شایع دوران اسارت می‌باشد (۲۰-۱۸ و ۱۶ و ۱۴). دندان‌ها در امر زیبایی و جویدن نقش مهمی دارند و از سؤتغذیه مواد معدنی و ویتامین‌ها جلوگیری می‌کنند. در این مطالعه نیز مانند مطالعات مشابه، مشکلات دهان و دندان جزء الویت‌های مشکلات سلامت آزادگان مطرح شده بود.

میزان بروز بیماری‌های مزمن از جمله بیماری‌های مفاصل و کمر درد در اسرای جنگی نسبت به سایر افراد جامعه بالاتر است (۳۴). در این مطالعه نیز اعضای شرکت‌کننده به وجود بیماری‌های استخوان و مفاصل بویژه کمردرد در بین آزادگان اشاره کردند. مجبورشدن به حمل بارهای سنگین

سلامت باید در الویت‌های پژوهشی و برنامه‌های ارتقاء سلامت این گروه از جانبازان قرار گیرد.

تقدیر و تشکر

نویسندگان مقاله نهایت تشکر و قدردانی خود را از همکاری صمیمانه ریاست محترم مؤسسه فرهنگی پیام آزادگان جناب آقای دکتر غلامعلی قاسمی، معاونت محترم جناب آقای بیژن کیانی و آقای غلامرضا جوکار اعلام می‌دارند. این مؤسسه مکان مناسب جهت برگزاری جلسات را در اختیار اعضای گروه قرار داد.

ندارد. این نوع مطالعات تنها به‌عنوان راهی برای هموار نمودن مطالعات بعدی و مشخص کردن مهمترین مسائل و مشکلات سلامت برای رسیدگی در پژوهش‌های آینده می‌باشد. یافته‌های این پژوهش ضرورت انجام مطالعات کمی را در خصوص تعیین شیوع مشکلات سلامت آزادگان را خاطر نشان می‌کند. به نظر می‌رسد رسیدگی به وضعیت روانی و انجام معاینات دقیق روان‌پزشکی و روان‌شناسی، انجام معاینات دندان‌پزشکی، انجام معاینات داخلی و پیگیری بیماری‌های جسمی

جدول شماره ۱: الویت بندی مشکلات سلامت آزادگان بر اساس جمع امتیازات

عنوان مشکلات	جمع نمرات خام	جمع امتیازات با احتساب ضرایب
۱ PTSD	۴۴۳	۳۵۵۷
۲ پوسیدگی دندان	۴۳۳	۳۵۱۵
۳ افسردگی	۴۳۲	۳۴۶۷
۴ اضطراب	۴۲۴	۳۴۰۱
۵ بیماری‌های استخوان و مفاصل	۴۱۳	۳۳۲۴
۶ سندرم روده تحریک پذیر	۴۰۳	۳۲۵۰
۷ پرخاشگری و خشونت	۴۰۱	۳۲۲۵
۸ هیپاتیت	۳۹۰	۳۱۵۸
۹ اختلالات بینایی	۳۸۵	۳۰۹۲
۱۰ اختلالات شنوایی	۳۸۵	۳۰۸۷
۱۱ اعتیاد	۳۷۳	۳۰۱۴
۱۲ فشار خون	۳۷۰	۲۹۹۳
۱۳ گاستریت	۳۶۹	۲۹۷۹
۱۴ کمر درد	۳۶۹	۲۹۷۳
۱۵ سکنه قلبی	۳۵۹	۲۹۱۴
۱۶ رفتار ناسازگار	۳۶۳	۲۹۱۱
۱۷ پپتیک اولسر	۳۵۷	۲۸۸۲
۱۸ هموروئید	۳۴۶	۲۷۹۰
۱۹ ناباروری	۳۰۳	۲۴۳۶
۲۰ بیماری‌های پوستی	۲۰۳	۱۸۵۸

منابع

- Zargar M, Araghizadeh H, Soroush MR, Khaji A. Iranian casualties during the eight years of Iraq-Iran conflict. Rev. Saúde Pública 2007; 41:6.
- <http://www.mineaction.org/downloads/EminePolicyPages/GenevaConventions/GenevaConventionII.pdf>
- Daei A. Information responsibility of breaches humanitarian law on Iranian prisoner of war. Thesis, Tehran University. 2007
- Khaji A, Mortality of the Iranian ex-prisoners of war in Iraqi detention camps (1980-1990). Archives of Iranian Medicine 2009; 12(2): 140-144
- Girdwood RH. Fifty years after: some experiences of the medical care of prisoners of war. Scott Med J. 1993; 38(4):120-4
- Favaro A, Tenconi E, Colombo G, Santonastaso P. Full and partial post traumatic stress – disorder among World War II prisoners of war. Psychopathology 2006; 39(4):187-91

7. Kang HK, Bull man TA, Taylor JW. Risk of selected cardiovascular diseases and posttraumatic stress disorder among former World War II prisoners of war. *Ann Epidemiol.* 2006;16(5):381-6
8. Dent OF, Richardson B, Wilson S, Goulston KJ, Murdoch CW. Post war mortality among Australian World War II prisoners of the Japanese. *Am J Psychiatry.* 1989; 151(2):113-4
9. Sutker PB, Allain AN, Winstead DK. Psychopathology and Psychiatric diagnoses of World War II pacific theater prisoners of war survivors and combat veterans. *Am J Psychiatry.* 1993; 150(2):240-5
10. Myers MW, Kimbrell TA, Booe LQ, Freeman TW. Weight loss and PTSD symptom severity in former POWs. *J Nerv Ment Dis* 2005;193(4):278-80
11. Solomon Z, Dekel R. Posttraumatic stress disorder among Israeli ex-prisoners of war 18 and 30 years after release. *J Clin Psychiatry.* 2005;66(8):1031-7
12. Engdahl B, N Speed N, Eberly RE, Schwartz J. Co morbidity of Psychiatric Disorders and Personality Profiles of American World War II Prisoners of War. *Journal of Nervous & Mental Disease* 1991; 179(4):181-7
13. Eberly RE, Engdahl BE. Prevalence of somatic and psychiatric disorders among former prisoners of war. *Am J Psychiatry* 1991; 42 (8): 807-13
14. Ganji F, Masoodi A, Ganji N. A Study on Distribution of Diseases in Iranian Prisoners of War in Chaharmahal- Bakhtyari Province, before & after captivity. *Military Medicine* 2002; 4(3): 169 - 173
15. Noorbala AA. A study of depression status and its causes in the Iranian POWs. *MJIRC,* 2004; 7(1)
16. Longmire AW, Deshmukh N. The medical care of Iraqi enemy prisoners of war. *Mill Med* 1991;156(12): 645-8
17. Grossman TW, Kerr HD, Byrd JC. Hearing loss in former prisoners of war of the Japanese. *J Am Geriatr Soc* 1996;44(9):1089-92
18. Spalding TJW, Stewart MPN, Tulloch DN, Stephens KM. Penetrating missile injuries in the Gulf war. *J A Med* 1991; 78(9): 1102-4
19. Diem CR, Richlin M. Dental problems in navy and marine corps repatriated prisoners of war before and after captivity. *Mil Med.* 1978;143(8):532-7
20. Kelly JF, Tracy NH. An overview of dental findings and experiences in repatriated American prisoners of war from Southeast Asia. *Mil Med.* 1975;140(10):699-704
21. Orsillo SM, Weathers FW, Litz BT, Steinberg HR, Huska JA, Keane TM. Current and lifetime psychiatric disorders among veterans with war zone-related posttraumatic stress disorder. *J Nerv Ment Dis.* 1996;184(5):307-13
22. Lawrence L, Pelletier, Jr. Chronic Strongyloidiasis in World War II Far East Ex-Prisoners of War. *Am. J. Trop. Med. Hyg* 1984; 33(1):55-61
23. Grove D I. Strongyloidiasis in Allied ex-prisoners of war in south-east Asia. *Br Med J* 1980;280:598-601
24. Khaji A. Pediculosis: A health problem in the camps of the Iranian former prisoners of war in Iraq. *Rev. Saude Pblica* 2007;41(3)
25. Page WF, Brass LM. Long-term heart disease and stroke mortality among former American prisoners of war of World War II and the Korean Conflict: results of a 50-year follow-up. *Mil Med.* 2001;166(9):803-8
26. Jacobson CA, Jacobson JT, Crowe TA. Hearing loss in prison inmates. *Ear Hear.* 1989; 10(3):178-83
27. Mousavi B, Khaji A, Ganjparvar Z, Karbalaieismaeili S, Soroush MR, Amini R, Seyed Hoseini Davarani SH. Prisoners of War and Employment Problems. *Iranian Journal of war and Public Health.* 2010; 2(7): 1-7
28. Amini R. Health needs assessment. Janbazan medical and engineering research center. 2006
29. Page WF, Ostfeld AM. Malnutrition and subsequent ischemic heart disease in former prisoners of war of World War II and the Korean conflict. *J Clin Epidemiol.* 1994;47(12):1437-41
30. Port CL, Engdahl B, Frazier P. A longitudinal and retrospective study of PTSD among older prisoners of war. *Am J Psychiatry.* 2001; 158(9):1474-9
31. Dikel TN, Engdahl B, Eberly R. PTSD in former prisoners of war: prewar, wartime, and postwar factors. *J Trauma Stress.* 2005; 18(1):69-77
32. Dekel R, Solomon Z. Secondary traumatization among wives of Israeli POWs: the role of POWs' distress. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol.* 2006; 41(1):27-33
33. Tennant CC, Goulston KJ, Dent OF. The psychological effects of being a prisoner of war: forty years after release. *Am J Psychiatry.* 1986; 143(5):618-21
34. Nice DS, Garland CF, Hilton SM, Baggett JC, Mitchell RE. Long-term health outcomes and medical effects of torture among US Navy prisoners of war in Vietnam. *JAMA.* 1996; 276(5):416-7
35. Talley NJ, Zinsmeister AR, Melton LJ 3rd. Irritable bowel syndrome in a community: symptom subgroups, risk factors, and health care utilization. *Am J Epidemiol.* 1995;142(1):76-83
36. Bodemar G, Ragnarsson G. Irritable bowel syndrome. Survey of definitions, differential diagnosis and pathogenesis. *Lakartidningen.* 2001; 98(7):666-71
37. Creasey H, Sulway MR, Dent O, Broe GA, Jorm A, Tennant C. Is experience as a prisoner of war a risk factor for accelerated age-related illness and disability? *J Am Geriatr Soc.* 1999;47(1):60-4

38. Smith CI, Patterson F, Goulston KJ, Chapuis PH, Chapman G, Tait AD, Dent OF. Evidence of hepatitis virus infection among Australian prisoners of war during World War II. *Med J Aust.* 1987; 147(5):229-30
39. Gill GV, Bell DR, Vandervelde EM. Horizontal transmission of hepatitis B virus amongst British 2nd World War soldiers in South-East Asia. *Postgrad Med J.* 1991;67(783):39-41
40. McKenzie DP, Ikin JF, McFarlane AC, Creamer M, Forbes AB, Kelsall HL, Glass DC, Ittak P, Sim MR. Psychological health of Australian veterans of the 1991 Gulf War: an assessment using the SF-12, GHQ-12 and PCL-S. *Psychol Med.* 2004; 34(8):1419-30